

ІСТОРІЯ ТА СИМВОЛІКА ГРОТІВ. ГРОТИ В ПАРКАХ ОДЕСИ

А. О. КАДУРІНА, кандидат архітектури

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Стаття присвячена історії створення гротів впродовж століть та аналізу їхнього символічного значення в садах та парках. Проаналізовано в яких парках Одеси можна побачити гроти та яке змістовне навантаження вони несуть.

Ключові слова: гроти, історія, символіка, парки, Одеса, Стамбульський парк, парк Перемоги.

Постановка проблеми. Гроти є невід’ємною частиною садово-паркового мистецтва. Найбільшу популярність вони здобули в парках Європи періоду романтизму, коли дуже цінувався привід до меланхолії, філософських роздумів та спостережень за світом природи. То ж дуже важливо розуміти яке символічне навантаження вони несуть, як змінювалися їхній вигляд та символіка із століття в століття, та як представлено гроти в сучасних парках міст, зокрема в Одесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія гротів в садово-парковому мистецтві описана в трудах: Джексона Хазелла [1], Гвін Хедлі та Вім Меуленкампа [2], Наомі Міллер [3] та Антона Раєра [4]. Семантичні основи, аналіз знаків та символів в світовій практиці представлено в роботах: Міранди Брюс-Мітфорд [5], Марка О’Доннелла [6], Адріана Фрутігера [7]. Зокрема семантичний аналіз печер через осмислення античних текстів наданий в книзі Дж. Клоостера та Дж. Хейрмана [8]. Матеріал щодо гротів в Софіївці в Умані описано в книзі І. С. Косенко [9]. Історичні довідки щодо парків Одеси та архітектурних об’єктів кінця ХІХ – початку ХХ століття можна побачити в путівниках по Одесі Д. І. Вайнера [10]. Автором статті розібрано символіку деяких одеських парків з точки зору символіки, у тому числі – Стамбульського парку [11]. Але досліджень щодо символіки гротів, зокрема на прикладі парків Одеси ще не існує.

Методика досліджень. У науковому дослідженні використовуються методи бібліографічних та натурних досліджень, історичний метод, методи аналогій, синтезу та аналізу.

Метою дослідження є вивчення історії та символіки гротів, зокрема в садово-парковому мистецтві Одеси. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

1. Розшифрувати символічне значення гротів;
2. Простежити художньо-декоративні та символічні особливості проектування гротів в різних садах та парках Європи в різні історичні періоди;

3. Виявити в яких парках Одеси присутні гроти та яке функціональне, змістовне навантаження вони несуть.

Результати дослідження. Гроти завжди були популярним елементом саду та найчастіше всього існували в парках, де панувала атмосфера філософських роздумів, інтелектуальних бесід та прогулянок. Слово «грот» походить від французького «grotte» (а воно у свою чергу від італ. «grotta»), що означає «печера». Подібним найменуванням людина охрестила карстову форму рельєфу, що зустрічається в природі, у вигляді неглибокої печери зі склепінчастою стелею і широким входом або розширеної печери після вузького проходу.

Гроти прийшли до нас з давніх-давен і завжди асоціювалися з чимось таємничим і навіть містичним. Ще у свідомості первісної людини грот сприймався як сполучна ланка з підземним світом, вхід у таємницю, в сутінки. Насамперед, печера символізувала утробу Землі, те місце, де зароджується нове життя. Вважалося, що грот – це символічне місце зустрічі божественного із звичайним, людським. Печера виступала в уявленні людей центром усього світу, його серцем. Не дарма позначення печери, серця та жінки схожі – це трикутник, спрямований униз. У печерах часто відбувалися й обряди посвячення. Присвячуваний входив у печеру, немов у могилу, щоб народитися знову [5].

Пройти через печеру означало повернутися в лоно Матері Землі, долаючи багато небезпек. Оскільки печера символізула поховання і відродження одночасно, вона виступала символічним місцем з'єднання кількох світів, укладення шлюбу між Землею і Небом. А тому що печера призначена для зберігання чогось, то символічне значення її завжди пов'язане з секретом, таємницею, невідомістю, чимось цінним, а іноді навіть священним. Таким чином, печери виконували принаймні п'ять функцій: народження, посвяти, поховання, зберігання коштовностей та відновлення сил. Еліаде помічав, що печери мають потенціал, вони є сакральними. Увійти до печери означало вступити до центру. А центр – це місце, де проявляється божественне [6, 7].

Гроти вважалися священними місцями, і тому вони потребували відповідного декорування, тобто наскельних малюнків і скульптур. Прикраса печер і гротів стала однією з перших щаблів пізнання людиною прекрасного та усвідомлення свого бажання прикрасити довкілля. Так, наприклад, в Античності давні греки називали гроти «німфеями», оскільки вважали їх за священні місця для німф. І сьогодні можна побачити німфеї, що збереглися на віллах Помпей і Геркуланума (рис. 1, 2) [1, 2]. Частиною колосального храму Фортуни у давньоримському місті Пренесті (нині Палестрина) був скельний грот. А печера німф була красиво описана Гомером в «Одіссеї»: «Де затоці кінець, довголиста є там олива. Біля оливи – печера чарівна, повна мороку. У ній - святилище німф... У печері два входи. Людям лише вхід, звернений північ, доступний. Вхід, звернений на південь, – для безсмертних богів. І дорогою цією люди не ходять, вона для богів лише відкрита» [8].

З міфів античних часів відома печера Поліфема, грот на Криті, в якому було виховано немовля Зевс. Стародавні римляни вірили, що цар Нума Помпілій отримував пророцтва від німфи Егерії – у I ст. н.е. Їй був присвячений грот-

купальня на віллі Герода Аттика. Грот Егерії прикрашала постать сплячої німфи. Гроти стали прообразом храмів багатьох релігій. На гроти були схожі підземні святилища та склепи перших християн. Відношення до гротів змінюється в епоху Відродження, коли подібні споруди почали сприйматися переважно не як культові об'єкти, а як прикраси парків і садів. Декоративні гроти створювали в місцях зі скельними породами, біля підніжжя пагорбів, серед нагромаджень каміння, біля водоспаду, струмка з каскадами та ін. Грот міг ховатися у зрізі тераси або виступати з ґрунту, наче пагорб. Ще в XVI столітті склалася традиція прикрашати інтер'єри гротів раковинами та підводним камінням. Були спеціальні майстри, які приїжджали в садибу з возами мушлей та уламків туфу та влаштовували з них подоби колон, арок, лиштви та столиків. Класичним прикладом можуть стати знамениті гроти в садах Боболі у Флоренції (рис. 3). Також неперевершеним прикладом скульптури-гроту в епоху Ренесансу є грот, що представляє алегоричну велетенську скульптуру Апенін на віллі Пратоліно поблизу Флоренції (рис. 4) [3, 4].

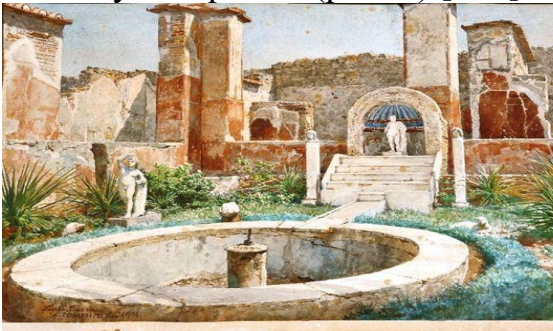

Рис. 1. Німфей на віллі в Помпеях (Давній Рим). I ст. н.е.

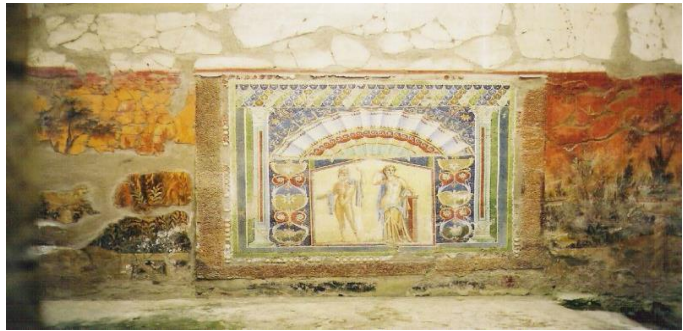

Рис. 2. Німфей у триклінії Будинку Нептуна та Амфітріти в Геркуланумі (Давній Рим). I ст. н.е.

**Рис. 3. Грот Буонталенті в садах Боболі у Флоренції (Італія).
Арх. Ніколо Тріболо, Бартоломео Амманаті, Джорджо Вазарі, XVI ст.**

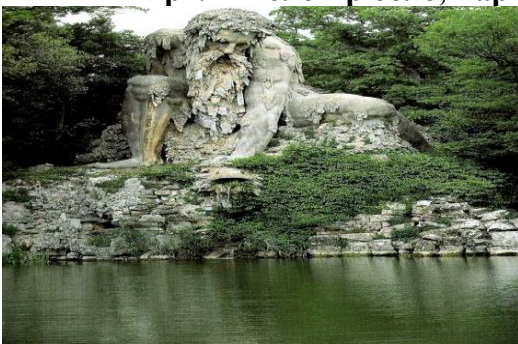

Рис. 4. Скульптура-грот «Алегорія Апеннін». Вілла Пратоліно поблизу Флоренції (Італія). Арх. Джамболонья, 1580 р.

Рис. 5. Грот Фетиди в Версалі (Франція). Ск. Жілля Герін, Франсуа Жирардон, Гаспар Марсі та Бальтазар Марсі, 1664–1670 рр.

Гроти Ренесансу відображали головну символічну ідею – єдності людини та природи, де людина, насамперед, – дослідник природних таємниць. У період Класицизму гротами часто називали окремі павільйони, які імітували природний грот. Зсередини ці штучні печери оформляли дзеркалами, кам'яними «кристалізаціями», тобто штучними сталактитами, каскадами з раковин, ліпниною, мозаїкою, фресками, фігурами звірів та іншими скульптурами, а потім зовні обрамляли пишною рослинністю. Гроти виступали прикрасою ландшафту і водночас були чудовим укриттям від сонця та спеки. У зв'язку з цим особливе місце у них відводилося воді, і тому печери були обладнані басейнами та фонтанами. У Версалі було збудовано класичний павільйон зі скульптурною групою «Купання Аполлона» (рис. 5). Фетіда та її супутниці, морські німфи, омивали втомленого від денних праць сонячного бога та його коней. Однією з особливостей гротів Барокко та Класицизму є звернення до античних міфів, з їх історією та символікою.

Грот мушель у місті Маргіт – одна з найзагадковіших пам'яток Великобританії (рис. 6). Цей грот, який було відкрито в 1835 році, є підземним звивистим коридором (довжина його становить понад 20 метрів), стіни якого прикрашені 4,6 млн. раковин. В епоху Бароко влаштовували кімнати-гроти. Такі зали можна побачити на першому, близькому до води, поверсі палацу на острові-віллі Ізола Белла (рис. 7). Новий палац у Потсдамі, побудований на замовлення Фрідріха II вже в другій половині XVIII століття, зустрічає відвідувачів велетенський «мушлевим залом» (рис. 8). Цікавим є також поєднання в одній композиції скельного гроту з водоспадами, що спадають у водойму. Грот можна також наполовину втопити у воді. У мистецтві ландшафтного дизайну гроти неодноразово застосовували для поєднання різних зон ділянки, що розташовані на різних рівнях. В епоху Бароко багато гротів навіть знаходилися в палацах, займаючи там цілі кімнати.

У романтичних парках існувала традиція оформляти гроти як природні печери, де головна увага приділялася гармонійному поєднанню каменю, зелені та води. Головною ідеєю тут була природність, можливість милуватися химерними і неправильними формами та холодною грою тонів каменю, а не чужими природному гірському пейзажу колонами та орнаментами. В основі створення гротів лежало милування дикою неправильністю каменю, холодом і темрявою, створення похмурої, філософської атмосфери [2].

Гроти символізували меланхолічне, філософське, трохи відчужене сприйняття світу. У XVIII столітті з'явилася мода наймати особистих пустельників, які жили в маленьких садових хатинках або в гротах. Дивне захоплення пояснювалося тим, що вони популяризували ідею відчуженості від мирських благ та меланхолію. Освічені аристократи вважали, що самотник найкраще символізує їхню духовну рефлексію та особисті жертви (рис. 9).

Рис. 6. Грот мушель у м. Маргіт (Великобританія). XVI – XVII ст. Знайдений в 1835 р.

Рис. 7. Грот палацу Борромео на острові-віллі Ізолабелла (Італія). Арх. Франческо Кастеллі, Філіппо Каньоло та Карло Фонтана, XVII ст.

Рис. 8. Грот Нептуна в парку палацу Сан-Сусі в Потсдамі (Німеччина). Арх. Георг Венцеслаус фон Кнобельсдорф, ск. Йоган Петер Бенкерт, 1751–1757 рр.

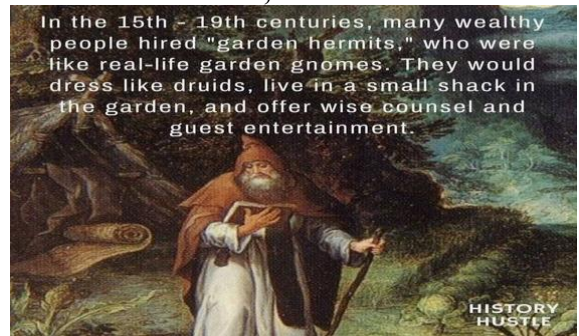

Рис. 9. Відлюдник біля гроту

Широко відомі гроти Софіївського парку в Умані: гроти Фетіди (Венери), Діани, Тантала (рис. 10) [9]. В середині XIX століття гроти майже виходять із садово-паркової моди, багато в чому втрачаючи поетичну атмосферу і ту містично-таємничу символіку, яка приписувалася їм віками.

В Одесі гроти ми можемо спостерігати в парку Перемоги та Стамбульському парку. Вони влаштовані досить по-різному та несуть трохи різний змістовний сенс. Грот Діани (рис. 11), розташований на схилах Приморського бульвару (в сучасному Стамбульському парку), був створений на початку 1890-х років. Він був складений з каменю-дикуна та, перш за все, виступав дренажною системою, в яку стікала вода від пам'ятника-фонтана О. С. Пушкіна. З розвитком водопровідного господарства у грота відпала необхідність виконувати утилітарну функцію водяного колектора. З того часу грот став виконувати виключно декоративну роль у парку [12].

На листівках 1910 року ми бачимо його назву «грот Діани». Діана, богиня охоти та покровителька жінок, місячного начала. Це дуже символічно, бо чоловіче начало завжди асоціювалося із яскравим, демонстративним сонцем, а жіноче – з таємничим, інтуїтивним місячним, водним началом. Коли в 2017 році грот став невід'ємною частиною Стамбульського парку, то грот з водоспадом можна було б розглянути і в ракурсі ритуалу омивання, очищення водою на фізичному та психологічному рівні. Саме таке, поважне та частково ритуальне є відношення до води на Сході, де вода дуже цінується та виступає найвищим

скарбом [11]. На території дендропарку Перемоги можна побачити декілька гротів. Перший вже давно є частиною парку, а ось другий (рис. 12) з'явився нещодавно, в 2020-му році.

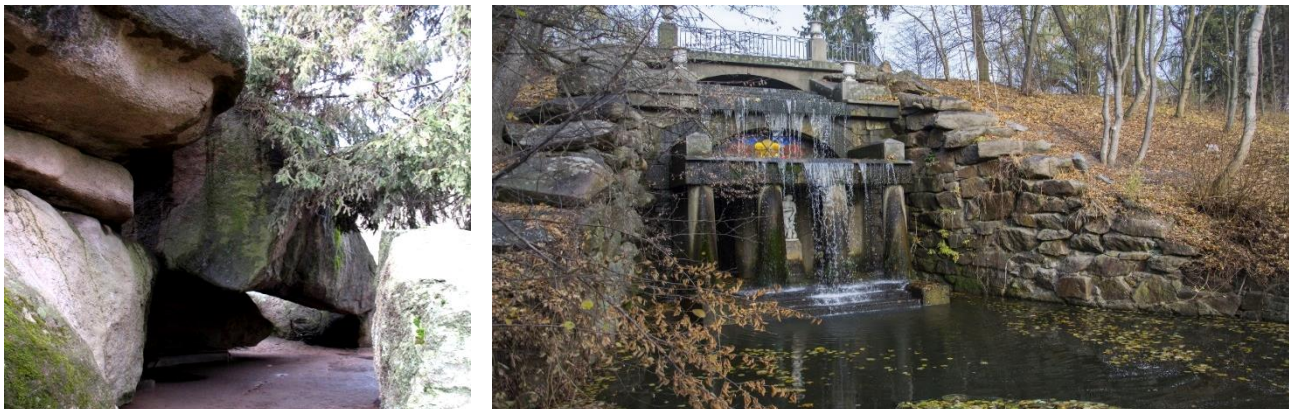

Рис. 10. Гроти в парку «Софіївка» в Умані (Україна). Инж. Л. Метцель, сад. Заремба та Ферре, 1796 р.

**Зліва – Грот Тантала. Грот страху та сумнівів
Справа – Грот Фетіди (Венери)**

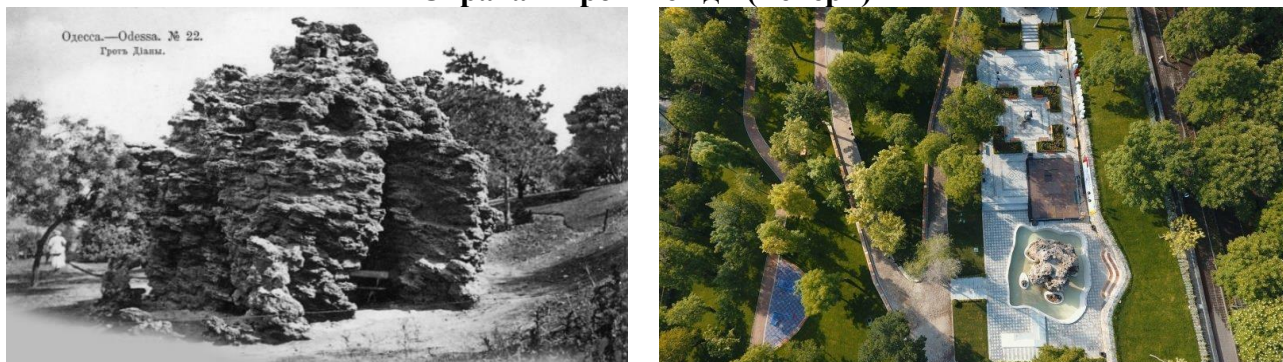

Рис. 11. Грот Діани в Стамбульському парку в Одесі (Україна)

Зліва – Грот в нижній частині Миколаївського бульвару, кін. ХІХ ст. Фото 1910 р.

Справа – Вид Стамбульського парку з пташиного польоту. Фото 2018 р.

Рис. 12. Гроти в парку Перемоги в Одесі. Арх. М.Я. Серeda, 1967 р.;
«Сервісний центр», 2020 р.

Перший грот виглядає як класична печера, де не вистачає лише відлюдника. Він виступає символом усамітнення та таємниці і входить до складу зони тихого, затишного відпочинку. Другий грот став результатом реконструкції звичайного технологічного вузла, що поповнює водою ставки парку та забезпечує її циркуляцію, з перетворенням його на рекреаційну зону. Ця зона, навпаки, дуже

активно досліджується мешканцями парку (черепашами та птахами), а також стала фотозоною для відвідувачів парку [13].

Висновки. 1. Грот – це символ зустрічі божественного з людським. Він уособлював образ підземного світу та символізував сакральність, таємницю, перехід між світами.

2. В історичній ретроспективі гроти уявляли собою:

- в Античності – священні місця, німфеї, та печери-гроти для передбачень; символ таємниці та потойбічного світу;

- в Ренесансі гроти уявляли собою складні садово-паркові споруди з багатьма скульптурами, з природних каменів, з акцентом на водних пристроях; символізували взаємовідносини природи та людини, як дослідника та предмета дослідження;

- в епоху Бароко влаштовували гроти-кімнати, з розписами, багатим скульптурним та мулевим декором, з міфопоетичною змістовною спрямованістю;

- в період Класицизму гроти – це павільйони або штучні печери із «сталактитами», раковинами, мозаїками, фресками та скульптурами, які найчастіше розкривали символіку античних міфів;

- в садах періоду Романтизму гроти – це природні, похмурі кам'яні споруди для роздумів, які символізували привід до найвищого з людських почуттів – меланхолії.

3. В Одесі гроти можна побачити в: Стамбульському парку – грот Діани, символ таємничості, інтуїтивного жіночого начала та декілька гротів в парку Перемоги – символ усамітнення та таємниці. Первинна функція гротів – якісне функціонування водної системи в парках, вторинна функція – декоративна та рекреаційна.

Сьогодні гроти надають паркам атмосферу природності та живописності. Вони виступають місцями для затишного відпочинку, служать ідеальним фоном для фотозон, дарують відвідувачам відчуття гармонії та заспокоєння. А особливо чуттєві люди можуть відчути, сидячи в них, всю глибину їхньої символіки та поринути думками в давні часи.

Література:

1. Jackson H. Shell Houses and Grottoes. Bloomsbury Publishing Plc, 2001. 40 p.

2. Headley G., Meulenkamp W. Grottoes & Garden Buildings. Aurum Pr Ltd. 1999. 512 p.

3. Miller N. Heavenly Caves: Reflections on the Garden Grotto. Sabine Frommel, Ed. Bomarzo: Il Sacro Bosco. Renaissance Quarterly 65. 2012. №. 2. P. 542–543.

4. Rajer A. Grotto Renaissance in the Boboli Gardens. *Folk Art Messenger*. 2004. P. 30–31.

5. Bruce-Mitford M. Signs & Symbols. An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings, Dorling Kindersley, 2019. 352 p.

6. O'Donnell M., Airey R., Craze I R. Illustrated Encyclopedia of Signs, Symbols & Dream Interpretation, Lorenz Books; Illustrated edition, 2022. 512 p.

7. Frutiger A. Signs and Symbols. Their Design and Meaning. 1928. 360 p.
8. Klooster J., Heirman J. Cave and cosmos: Sacred caves in Greek Poetry from Homer (VIII century BCE) to Nonnus (VIII century CE). The ideologies of lived space in literary texts, ancient and modern. Gent, Academia press, 2013. P. 15–33.
9. Косенко І. С. Національний дендрологічний парк «Софіївка». Умань: Ремарк, 2006. 208 с.
10. Вайнер Д. І. Одеса. Ілюстрований путівник. Одеса: Комерційна друкарня Б. Сапожнікова, 1900. 97 с..
11. Кадуріна А. О. Символіка Стамбульського парку в Одесі. Схід та Захід. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2023. Вип. 102, Ч. 1. С. 116–126.
12. Стамбульський парк. Режим доступу: <https://viknaodessa.od.ua/old-photo/?stambulskij-park> (дата звернення 26.05.2024).
13. В парку Перемоги з'явився кам'яний грот. Режим доступу: <https://culturemeter.od.ua/v-parke-pobedy-pojavilsja-kamennyj-grot-foto-99058-2/> (дата звернення 26.05.2024).

References:

1. Jackson, H. (2001). Shell Houses and Grottoes, Bloomsbury Publishing Plc. 40 p.
2. Headley G., Meulenkamp W. (1999). Grottoes & Garden Buildings, Aurum Pr Ltd.. 512 p.
3. Miller, N. (2012). Heavenly Caves: Reflections on the Garden Grotto. Sabine Frommel, Ed. Bomarzo: Il Sacro Bosco. Renaissance Quarterly 65, no. 2, pp. 542–543.
4. Rajer, A. (2004). Grotto Renaissance in the Boboli Gardens. Folk Art Messenger. Pp. 30–31.
5. Bruce-Mitford, M. (2019). Signs & Symbols. An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings, Dorling Kindersley. 352 p.
6. O'Donnell, M., Airey, R., Craze, R. (2022). Illustrated Encyclopedia of Signs, Symbols & Dream Interpretation, Lorenz Books; Illustrated edition. 512 p.
7. Frutiger, A. (1928). Signs and Symbols. Their Design and Meaning : translated by Andrew Bluhm. 360 p.
8. Klooster, J., Heirman, J. (2013). Cave and cosmos: Sacred caves in Greek Poetry from Homer (VIII century BCE) to Nonnus (VIII century CE). The ideologies of lived space in literary texts, ancient and modern, Gent, Academia press, 2013. pp. 15 – 33.
9. Kosenko, I. S. (2006). National Dendrological Park «Sofievka». Uman: Remarque. 208 p.
10. Vainer, D. I. (1900). Odessa. Illustrated guide. Odessa: Commercial printing house of B. Sapozhnikov. 97 p.
11. Kadurina, A. O. (2023). Symbolism of the Istanbul Park in Odessa. East and West. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, no. 102, part 1, pp. 116–126. [in Ukrainian].
12. Istanbul Park. URL: <https://viknaodessa.od.ua/old-photo/?stambulskij-park> (Accessed May 26, 2024).

13. A stone grotto appeared in Victory Park. URL: <https://culturemeter.od.ua/v-parke-pobedy-pojavilsja-kamennyj-grot-foto-99058-2/> (Accessed May 26, 2024).

Annotation

Kadurina A. O.

History and symbolism of grottoes. Grottoes in Odessa parks

Purpose of the research is to study the history and symbolism of grottoes, in particular in the garden and park art of Odessa. Scientific research uses methods of bibliographic and natural research, historical method, methods of analogies, synthesis and analysis.

The word "grot" comes from the French "grotte" (which in turn comes from the Italian "grotta"), which means "cave". Grottoes have come to us since ancient times and have always been associated with something mysterious and even mystical. Even in the consciousness of primitive man, the grotto was perceived as a connecting link with the underground world, an entrance to the secret, to the twilight. First of all, the cave symbolized the womb of the Earth, the place where new life is born. It was believed that the grotto is a symbolic meeting place between the divine and the ordinary, human. The cave appeared in the imagination of people as the center of the whole world, its heart. Grottoes were considered sacred places, and therefore they needed appropriate decoration, that is, rock paintings and sculptures. The decoration of caves and grottoes became one of the first stages of man's knowledge of beauty and awareness of his desire to beautify the environment.

In historical retrospect, the grottoes represented:

- in Antiquity – sacred places, nymphaeums, and grottoes for predictions; a symbol of mystery and the afterlife.*
- In the Renaissance grottoes represented complex garden structures with many sculptures, made of natural stones, with an emphasis on water devices; symbolized the relationship between nature and man, as the researcher and the subject of research;*
- In the Baroque grotto-rooms were arranged, with paintings, rich sculptural and clay decor, with a mythopoetic content orientation.*
- In the period of Classicism grottoes are pavilions or artificial caves with "stalactites", shells, mosaics, frescoes and sculptures, which most often revealed the symbolism of ancient myths;*
- In the gardens of the Romantic period grottoes are natural, gloomy stone structures for reflection, which symbolized the cause of the highest of human feelings - melancholy.*

In Odessa, grottos can be seen in: Istanbul Park – Diana's grotto, a symbol of mystery, intuitive femininity, and several grottoes in Victory Park – a symbol of seclusion and mystery. The primary function of the grottoes is the high-quality functioning of the water system in the parks, the secondary function is decorative and recreational. Today, the grottoes give the parks an atmosphere of naturalness and picturesqueness. They act as places for a comfortable rest, serve as an ideal background for photo zones, and give visitors a sense of harmony and relaxation. And especially sensual people can feel, sitting in them, the full depth of their symbolism and plunge their thoughts into ancient times.

Key words. *grottoes, history, symbols, parks, Odessa, Ukraine, Istanbul Park, Victory Park.*